

20. Демьянков В.З., Маковский М.М. У истоков человеческого языка // ВЯ. – № 3. – 1996. – С. 149–152.
21. Alexiyevets O. Mechanism of the Extralinguistic Factors Interaction and the Utterance Intensification // IATEFL-Ukraine Newsletter. – № 11. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1998.
22. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1985. – Вып. 16. – С. 3–42.
23. Носенко Э.Л. Эмоциональное состояние и речь. – К.: Вища школа, 1981. – 195 с.
24. Здорова Б.Б. Зависимость просодических элементов речи от её темпа // Актуальные вопросы интонации: Сб. науч. трудов. – М.: УДН им. Патриса Лумумбы, 1984. – С. 71–76.
25. Firth J.R. Personality and Language in Society // Readings for Applied Linguistics / Edited by J.P.B. Allen and S. Pit Corder. Volume One. – London: Oxford University Press, 1975. – P. 14–21.
26. Тарасова И.П. Структура личности коммуниканта и речевое воздействие // Вопросы языкознания. – 1993. – № 5. – С. 70–82.
27. Янчева Т.В. Просодія висловлювань-захоплень в англійському мовленні (Експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 1997. – 246 с.
28. Гейльман Н.И. Эмоции, экспрессия и коммуникативная ситуация // Материалы докладов и сообщений 5-го Всесоюзного совещания – симпозиума цикла "Акустика речи и слуха". – Одесса, 1989. – С. 60–63.
29. Кантер Л.А. Системный анализ речевой интонации. – М.: Высшая школа, 1988. – 128 с.
30. Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи. – К. – Одесса: Вища школа, 1989. – 149 с.
31. Фрейдина Е.Л. Просодия как средство речевого контакта и речевого воздействия в побудительно-ответном диалогическом блоке // Функциональный анализ фонетических единиц английского языка: Межвуз. сб. науч. трудов / Моск. гос. пед. ин-т им. В.И. Ленина. – М.: МГПИ, 1988. – С. 142–154.
32. Современное зарубежное языкознание. Вопросы теории и методологии / Отв. ред. А.С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1983. – 208 с.
33. O'Connor J.D. Phonetics. – Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books Ltd., 1973. – 320 p.
34. Кожина М.Н. Стилистика русского языка: Учеб. Пособие для студентов рус. яз. и литературы пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1977. – 223 с.
35. Palmer F.R. Semantics. A New Outline. – М.: Вульгара Ябкола, 1982. – 112 p.
36. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка: Для ин-тов и фак. иностр. яз. / Учебник – М.: Высш. шк., 1983. – 271 с.
37. Halliday M.A.K., Hasan Ruqaiya. Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective. – Oxford: Oxford University Press, 1991.
38. McCarthy M. Discourse Analysis for Language Teachers. – Cambridge, N.Y., Melbourne, Port Chester, Sydney: Cambridge University Press, 1991. – 213 p.
39. Рождественский Ю.В. Введение в культуроведение. – М.: ЧеРо, 1996. – 288 с.
40. Saussure de F. Course in General Linguistics. – New York, Toronto, London: McGraw-Hill Book Company, 1966. – 240 p.
41. Калита А.А. Проблеми інтонаційної зв'язності дискурсу // Актуальні проблеми вивчення мови, мовлення і перекладу. Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – Вып. 2. – К.: КДЛУ, 1997. – С. 34–38.
42. Klimeniuk O.V., Kalita A.A., Fedoriv Ya.R. Analysis of the Pronunciation Culture Teaching Mechanism // IATEFL-Ukraine Newsletter, No. 3. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1995. – P. 31–33.
43. Fedoriv Ya. The Treatment of Sociocultural Aspects of Discontent Statements Prosody // IATEFL-Ukraine Newsletter. – No.12. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1998. – P. 30–32.
44. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – 428 с.

Тетяна Янчева

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця стаття розрахована на студентів, вчителів, аспірантів і дослідників у широкому полі фонетики, усіх, кого цікавить методика проведення фонетичного експерименту, а також інтерпретація текстових фрагментів з погляду їх просодичної організації в широкому контексті вживання з урахуванням індивідуальних особливостей мовців та адресатів.

Наукові дані та практичний досвід мають сильні докази того, що процес комунікації стає все більш складним і всеохоплюючим. Визнання цього факту є основою для значного

покращення нашої мовної, комунікативної, дослідницької та викладацької компетенції. Нагальна потреба передивитись організацію та структуру мовного експерименту з метою оптимізувати процес лінгвістичного дослідження та навчання мовленнєвої компетенції, спонукає нас звернутись до мультимедійних текстів, використовуючи потенціал міждисциплінарного підходу.

Мета дослідження

Наміром фонетиста-дослідника має бути проведення всебічного дослідження певного мовленнєвого феномена з метою визначення закономірностей взаємодії засобів різних мовних рівнів з екстралінгвістичними факторами; встановлення кореляцій між типами особистості та мовленнєвою поведінкою в різних комунікативних контекстах; описання універсальних характеристик основних моделей мовленнєвої поведінки; розроблення практичних рекомендацій для експериментальних досліджень і викладання іноземних мов з урахуванням індивідуальної варіативності. Передбачається, що в результаті проведеної роботи підвищиться ефективність специфічної комунікативної компетенції на рідній та іноземній мовах, а також освіта взагалі.

Комплексна методологія та типова програма експериментально-фонетичного дослідження

Згідно з комплексною методологією сучасне експериментально-фонетичне дослідження складається з таких етапів: відбір адекватного експериментального корпусу, підготовка та запис додаткових текстів різного комунікативного навантаження (у випадку, коли відібраний матеріал не повністю перекриває задане мовно-експресивне поле); тестування учасників експерименту з метою виявлення їх психологічного типу та спостереження за ними в реальному комунікативному середовищі; структурно-семантичний аналіз експериментального матеріалу, аудитивний аналіз текстів аудиторами-інформантами; аудитивний аналіз перцептивних характеристик експериментального матеріалу аудиторами-фонетистами (визначається виділеність складів у синтагмі, особливості інтонаційної організації, гучність вимовляння, темпоральні особливості); акустичний аналіз просодичних характеристик текстів (тональні, темпоральні, динамічні, спектральні характеристики); статистичний аналіз; лінгвістична інтерпретація та узагальнення результатів експериментально-фонетичного дослідження.

Підготовка експериментального матеріалу

При підборі експериментального матеріалу слід керуватись метою дослідження, обґрунтованим визначенням та розробленою дослідником класифікацією висловлювань / текстів з тим, щоб повніше представити основні їх функціонально-прагматичні та структурно-семантичні типи. Окремі блоки експериментального матеріалу формуються з озвучених навчальних текстів діалогічного та монологічного мовлення. Вибір текстів лінгафонних курсів, що є дещо спрощеними моделями мовленнєвого спілкування, як правило не перекриває усієї стилістичної різноманітності мовного матеріалу. У зв'язку з цим, експериментальний масив можна розширити за рахунок фрагментів художніх творів англійських та американських авторів, які начитуються інформантами-носіями мови.

Окрім навчальних озвучених текстів і текстів, начитаних інформантами, дослідник може розробити ряд мовленнєвих завдань (заспокоїти, підбадьорити; спонукати друга щось зробити, переконати тощо) для одержання спонтанних та імпровізованих висловлювань досліджуваного типу різного ступеня емоційної насиченості. Конкретні завдання необхідно погодити з британськими / американськими колегами чи науковим керівником, оскільки вони мають бути культурно, професійно та емоційно релевантними. Ідея полягає в тому, щоб отримати емоційно різні (позитивні – негативні) реакції у комунікативно важливих контекстах.

Виходячи з дослідницької програми, до експериментального корпусу можна ввести вільну бесіду – обмін думками на професійно та емоційно релевантні теми, в ході якої експериментатор отримує спонтанний експериментальний матеріал.

Підбір дикторів та тестування інформантів

Групи досліджуваних необхідно формувати, виходячи із завдань дослідження таким чином, щоб можна було порівняти їх реалізації за статтю, віком, професією та регіональним мовним варіантом. Такий підхід дасть можливість виділити інваріант і зумовлені зазначеними

факторами модифікації. Експериментальний досвід свідчить про те, що індивідуальні характеристики мовця, його темперамент та емоційна спрямованість формують "індивідуальний мовленнєвий стиль" і зумовлюють процес продукування мовлення на підсвідомому (якість голосу та артикуляції, паузація, емоційна акцентуація) та свідомому рівнях (відбір лексичних, граматичних та стилістичних засобів). Оскільки психологічні типи особистостей є, напевне, найбільш універсальною характеристикою людей, то доцільно протестувати учасників експерименту – і дикторів, і аудиторів-інформантів – за допомогою однієї з відомих методик. Для визначення загальної психологічної спрямованості особи можна, наприклад, використати Індикатор типу Майерс–Бриггс, який виводить 16 різних типів особистості. Усіх інформантів бажано одночасно протестувати, дотримуючись необхідної процедури, а результати зафіксувати в робочому протоколі. Так, наприклад, у ході структурно-семантичного та аудитивного аналізу висловлювань-захоплень ми виділили дві моделі загальної мовленнєвої поведінки – емоційно-експресивну та логіко-граматичну / раціональну, які детально описані у ряді публікацій [8, 10] і надають додаткові підстави дослідникам-лінгвістам вводити нові фактори у свій експеримент, що безумовно, виведе чисто мовні дослідження на якісно новий міждисциплінарний інтерактивний рівень.

Аудитивний аналіз носіями мови

Метою аудитивного аналізу дослідження є визначення загальних (інваріантних) і диференційних перцептивних просодичних характеристик різних типів аналізованих висловлювань / текстів, реалізованих інформантами у визначених метою дослідження контекстах, а також відбір матеріалу для електроакустичного аналізу.

Відповідно до методики дослідження аудиторський аналіз проводиться двома групами аудиторів. У першу групу входять носії мови з Великобританії / США, що мають філологічну підготовку та практику аудіювання мовленнєвих текстів. Друга група складається з п'яти аудиторів-професіоналів, що мають досвід експериментально-фонетичного аудіювання.

У ході аудитивного аналізу інформанти, носії літературної англійської мови прослуховують мовний матеріал для визначення: 1) природності звучання експериментального матеріалу, відповідності інтонації досліджуваних реалізацій нормі вимови англійської мови; 2) прагматичної спрямованості висловлювань; 3) основного і супроводжуючих значень; 4) ступеня емоційної насиченості; 5) динаміки емоційної експресивності у блоці-захопленні та емоційного центру; 6) перцептивних відмінностей в реалізаціях різних дикторів. Хід аудитивного аналізу фіксується в спеціальному протоколі.

Аудитивний аналіз професійними фонетистами

На наступному етапі аудитори – професійні фонетисти встановлюють: 1) тип передшкали; 2) тип шкали; 3) рух тону на першому наголошеному складі, у другій ритмогрупі, в перед'ядерній ритмогрупі; 4) термінальний тон; 5) діапазон синтагми; 6) діапазон шкали; 7) діапазон термінального тону; 8) висотно-тональний рівень початку синтагми; 9) висотно-тональний рівень початку шкали; 10) висотно-тональний рівень завершення синтагми; 11) висотно-тональний рівень завершення шкали; 12) гучність; 13) темп; 14) локалізацію ненаголошених складів (по відношенню до наголошених); 15) дистрибуцію фразового наголосу, а також графічно зображають напрям руху основного тону на всіх ділянках ритмомелодійної структури висловлювання. Під час опису параметрів використовуються загальноприйняті шкали комплексу перцептивних градацій: 1) ступінь виділеності складів: *ненаголошені, слабо наголошені, наголошені, сильнонаголошені*; 2) тип інтонаційної шкали: *поступово низхідна ступінчаста, поступово низхідна ступінчаста з перерваною поступовістю, низхідна ковзна шкала, низхідна скандентна, висхідна, рівна (висока, середня, низька)*; 3) тип термінального тону: *низхідний, висхідний, висхідно-низхідний, низхідно-висхідний, рівний з урахуванням рівнів їх початку та завершення*; 4) діапазон: *вузький, звужений, середній, розширений, широкий*; 5) висотно-тональний рівень початку та завершення висловлювання / синтагми / шкали: *екстрависокий, високий, середній підвищений, середній знижений, низький, екстранизький*; 6) темп: *повільний, сповільнений, помірний, прискорений, швидкий*; 7) паузи: *коротка, мала, середня, велика, довга*; 8) гучність: *низька, знижена, помірна, підвищена, висока*. Кількість прослуховувань текстових фрагментів не обмежується.

У тонограмі графічно зображаються всі наведені вище елементи інтонаційної структури кожної інтонаційної групи висловлювань, наочно демонструються їх розміщення відносно одне одного у висотно-тональному просторі. Ті параметри чи особливості, що важко відобразити графічними засобами в інтонограмі, описуються словами, або ж автор може ввести свої позначки, відповідно вказавши на них у тексті роботи. Протокол проведення аудитивного аналізу може мати форму таблиці. Дослідник розробляє та розмножує її заздалегідь. Важливо, щоб формат документу дозволяв легко описувати та порівнювати різні висловлювання у виконанні одного диктора, та один і той же текст у вимовлянні різних дикторів. З досвіду зазначимо, що важливість підготовчого етапу важко переоцінити.

Після завершення експерименту, необхідно інтерпретувати результати дослідження та вписати їх у контекст існуючих лінгвістичних, психологічних і комунікативних теорій, а також розробити практичні рекомендації для викладачів іноземних мов.

Підхід до аналізу тексту

Як реально звести до купи всі наші знання про мову, її рівні та їх взаємодію в процесі аналізу текстового фрагмента? По-перше, треба пильніше придивитись до граматичних та лексичних особливостей тексту, що аналізується. Будь-які відхилення від нейтральної норми або типових для даного стилю параметрів (коротке речення на тлі довгих; вигук посеред стверджувальних речень; нагромадження прикметників, що характеризують один іменник), сильні синтаксичні позиції (початок та кінець речення / тексту), емоційно забарвлені слова та інтенсифікатори, прямі та ситуативні синоніми та антоніми – усі стилістичні засоби та прийоми, які, напевно, будуть марковані просодично й варіюють відносно норми даного стилю. На цьому етапі стануть в нагоді всі знання з граматики, стилістики, лексикології, риторики та практичної фонетики. Під час власне інтонаційного аналізу ми шукаємо не просто щось особливе, а скоріше, щось інше, – сегменти, що контрастують з оточуючим лінгвістичним контекстом, раптові зміни в тональному рівні, регістрі, діапазоні, гучності, темпі, ритмі; зміни в дистрибутивній моделі фразового наголосу, перехід від висхідних до низхідних термінальних тонів, або від низьких рівнів тону до високих тощо.

Просодична інтерпретація тексту

Не викладаючи детальну схему просодичної інтерпретації аудіотексту [9], зупинимось лише на деяких її основних моментах. Ключові поняття в інтонологічному дослідженні та, відповідно, у фонетичному аналізі тексту є "контекст", "контраст" і "взаємодія". Усі різноманітні фактори широкого ситуаційного контексту (час, простір, соціальні ролі, відносини співрозмовників, почуття та емоції) та лінгвістичного контексту (жанр, авторський стиль, тип речення, підбір слів, стилістичні засоби та прийоми) зумовлюють модифікацію очікуваної та реально актуалізованої інтонаційної моделі. Ідеї розкриваються в тексті через ключові слова, які локалізовані по всьому тексту та є просодично маркованими. Безпосередній лінгвістичний контекст буде частково відповідати за просодичну актуалізацію аналізованих речень.

Кожне висловлювання доцільно розглядати з точки зору таких важливих детермінаторів їх просодичної організації, як прагматична мета; лінгвістичні засоби експресії; характер експресії, а також ступінь емоційного напруження, що є результатом взаємодії засобів та факторів у процесі продукування мови.

Усі рівні мови взаємодіють у складному процесі мовлення. Їх засоби можуть діяти в одному напрямку, поєднуючи ефекти для більш сильного ефекту на виході. При передачі інформації вони можуть компенсувати дію одне одного або суперечити одне одному, породжуючи явища іронії та енантеосемії. Подібним чином, усі просодичні підсистеми взаємодіють у комунікативному процесі, при чому одні з них можуть домінувати, інші – бути допоміжними, або ж немаркованими в конкретному контексті.

Широко визнаними традиційними функціями інтонації є формуюча, делімітативна, диференціююча та експресивна. Завдяки творчій взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів в емоційно насичених контекстах реальної комунікації, ці чотири базові функції розвиваються, розщеплюючись на підфункції або набуваючи нових функціональних обертонів. Часто вони виконують функції, що, як правило, притаманні іншим мовним засобам, наприклад, контрастування ідей в тексті, створення художнього образу [7] або візуальне відтворення

пейзажу в художньому читанні, встановлення атмосфери довіри між персонажем рекламного тексту та його адресатом тощо.

Аудіовізуальний аналіз

З огляду на потребу дослідження реальної комунікації, що впливає із сучасного розвитку суспільства взагалі, та мовознавства, зокрема, все більше дослідників-фонетистів звертається до аналізу художніх фільмів та телевізійних програм, а отже, існує потреба модифікації експериментальних процедур. Результати дослідження взаємодії просодичних та екстралінгвістичних засобів експресії дозволяє стверджувати, що під час аудіо-візуального аналізу необхідно звертати особливу увагу на жести, міміку та рухи голови, які можуть ілюструвати, інтенсифікувати вокальну поведінку, а разом всі вони можуть підкреслювати значення використаних слів (наприклад, низхідний рух тону може супроводжуватись кивком голови, або подібним рухом рукою; текстове заперечення чи засудження певної думки / об'єкту дійсності супроводжується заперечувальними кивками головою).

Аналіз телевізійної комерційної реклами дозволяє зробити висновок про те, що процеси, подібні до тих, що відбуваються при взаємодії засобів різних рівнів мови [9], аналогічним чином відбуваються і між засобами різних комунікаційних каналів. Наприклад, текстові фрагменти на екрані та текст, що звучить, музичний і відеоряди вступають у взаємодію в рамках одного рекламного тексту, доповнюючи, компенсуючи, підсилюючи одне одного. На запитання, що з'являються на екрані відповіді даються відеокартинками, при цьому емоційний настрій створюється мелодійним супроводом; коли текст звучить нефінально, ідея завершеності може передаватись виразно фінальними музикальними акордами; ідея циклічності в житті та незмінності цінностей підкреслюється повтором мелодії тощо.

Таким чином, ми можемо говорити про екстраполяцію принципів мовної експресії, що детально викладені у ряді праць дослідників-фонетистів [1; 2; 7] на відеотекст, або точніше, на мультимедійний текст. Вивчення трансмедійної експресії показує, що аспекти семантичної програми рекламного тексту можуть передаватись засобами різних комунікаційних каналів і лише паралельне розгортання в просторі та часі кожного ряду призводить до запланованого ефекту, створюючи інформаційне поле реклами, її емоційний настрій.

Безумовно, на сучасному етапі мультимедійний підхід до мовного, а саме фонетичного, експерименту є дуже актуальним та перспективним.

Значення багатofункціонального підходу до лінгвістичного дослідження

Проведення багатofункціональних досліджень розширює поле пошуку та можливості аналізу й інтерпретації мовних та мовленнєвих явищ. Так, вивчення технік проведення оцінки особистості, розповсюджених в США, дозволить запровадити подібні методики в українську освітянську культуру, чим допоможе створити сприятливе для студентів навчальне середовище та підвищити ефективність навчального процесу. Вивчення всіх нюансів мультимедійної комунікації сприятиме загальному підвищенню ефективності мовних досліджень та викладання англійської як іноземної мови, а також конкретному розвитку навичок адекватного сприйняття англійського мовлення, акуратної оцінки комунікативних ситуацій і психологічного портрета співрозмовника, а також відповідної корекції мовленнєвої поведінки та стратегії; дозволить підвищити комунікативну компетенцію та поведінку. Отримані результати мультимедійних досліджень допоможуть проведенню порівняльних досліджень української та англійської мов, їх комунікативної культури та переважаючих моделей мовленнєвої поведінки в різних соціальних контекстах; надасть можливість порівняти мовленнєву культуру двох народів та виділити їх найбільш загальні універсалії. Це, в свою чергу, дозволить дослідникам і викладачам англійської мови підвищити якість інтерпретації аудіотекстів і мультимедійних текстів, виробити стійкі навички визначення екстралінгвістичного контексту та модальності різностильових висловлювань і текстів.

Оцінка та впровадження результатів

Важливим етапом будь-якого дослідження є розповсюдження та апробація його результатів в контексті існуючих надбань теорії та практики. Отже, наступними кроками після завершення роботи мають бути: впровадження результатів через серію статей, доповідей на наукових конференціях і семінарах з методики проведення мовного / мовленнєвого експерименту, інтерпретації мультимедійних текстів, навчання іноземних мов, тощо; розробка

спеціалізованих курсів на межі дисциплін – лінгвістики та психології, соціо- та психолінгвістики, теорії масової комунікації, що створить більш ефективне навчальне й дослідницьке середовище.

Гнучкість підходу

Усе є відносним у цьому надзвичайно нестабільному та інтерактивному світі. Існує певна кількість закономірностей та загальних тенденцій на певному етапі розвитку мови, це доволі гнучкі величини, що постійно змінюються. Треба аналізувати і піддавати резонному сумніву все, що бачите та чуєте, шукати причини та пояснення, відслідковувати усі найменші модифікації та не боятися творчо інтерпретувати їх, спираючись на факти та інтуїцію, навіть якщо деякі пояснення здаються натягнутими чи недостатньо обґрунтованими фактичним матеріалом. Відкритий розум і гнучкий підхід до аналізу тексту призведе до кращого розуміння механізму мовної та трансмедійної експресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alexiyevets O. Mechanism of extralinguistic factors interaction and the utterance intensification // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 11. – P. 24–27.
2. Alexiyevets O. Functioning of prosodic intensifiers in English // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 34–38.
3. Fedoriv Y. The treatment of sociocultural aspects of discontent statements prosody // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 30–32.
4. Fedoriv Y. Interaction of linguistic and extralinguistic means of discourse in emotional expression // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1999. – № 17. – P. 8–11.
5. Kalita A. Interaction of the aspects of meaning in the utterance sense interpretation // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 8–11.
6. Kalita A. Multidimensionality: the basis of the cognitive approach to intonation studies // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 13. – P. 17–20.
7. Nerodenko I. Prosodic organization of artistic image descriptive texts // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 32–34.
8. Yancheva T.V. Personality and speech behavior patterns // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1996. – № 6. – P. 18.
9. Yancheva T.V. Is phonetics boring or do we just lack appropriate approach? (Guidelines to text phonetic analysis) // IATEFL –Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 27–28.
10. Yancheva T.V. Individual differences in EFL // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1999. – № 16. – P. 3–5.